

VBJK

Expertisecentrum voor
opvoeding en kinderopvang

Taalstimulering in de kinderopvang

Sandra Van der Mespel, VBJK

Met de regelmaat van de klok duikt de vraag op of voorschoolse kinderopvang anderstalige kinderen op de kleuterschool kan voorbereiden door hen Nederlands te leren? Deze vraag is niet uit de lucht gegrepen. Aanpakken van onderwijsachterstand en meer in het bijzonder 'taalachterstand' is één van de speerpunten van het huidige onderwijsbeleid. Dit thema werd op de beleidsagenda geplaatst naar aanleiding van enkele recente onderzoeksgegevens die de kwetsbare positie tonen van een grote groep allochtone gezinnen in onze samenleving en meer in het bijzonder in het onderwijs.

Zo toont een recent onderzoeksrapport gemaakt in opdracht van de Koning Boudewijnstichting over de relatie tussen armoede en migratie, enkele onthutsende cijfers (Bea Van Robaeys en Jan Vranken, 2007):

- Mensen van niet-Europese afkomst lopen in één op de drie gevallen het risico om hier in armoede te moeten leven.
- Niet minder dan 56 % van de mensen met een Marokkaanse en 59 % van de mensen met een Turkse achtergrond hebben een inkomen dat onder de Europese armoedegrens ligt.
- Voor mensen van Italiaanse komaf gaat het om 21 %.
- Voor autochtone Belgen is dat 10 %.

Armoede is in onze samenleving dus duidelijk ook een zaak van afkomst.

Daarnaast tonen andere onderzoeken de kwetsbaarheid van deze groep aan op andere belangrijke maatschappelijk domeinen, waaronder ook onderwijs.

Onderwijs beschouwen we als een sociale hefboom. Het PISA-onderzoek (Jacobs e.a., 2007) toont echter dat onderwijs geen hefboom is voor allochtone leerlingen. Daarbij wordt gekeken naar het competentieniveau dat leerlingen van 15 jaar behalen op wiskunde. Competentieniveau 2 wordt beschouwd als een minimum om later behoorlijk te kunnen functioneren in het beroepsleven.

- 7 % van de autochtone leerlingen haalt competentieniveau 2 niet
- 29 % van de nieuwkomers haalt competentieniveau 2 niet
- 42 % van de leerlingen van de tweede generatie haalt competentieniveau 2 niet

(Jacobs e.a., 2007)

Vanuit het beleid zien we een terechte bezorgdheid over deze cijfers. Vlaams Minister van Werk, onderwijs en vorming Frank Vandenbroucke (toespraak maart 2007) maakt het aanpakken van de onderwijsongelijkheid tot één van de speerpunten van zijn beleid. Dit is een terechte bezorgdheid.

Eén van de belangrijke hefboomen die het beleid aangrijpt is taal. Op basis van de vaststelling dat thuistaal een impact heeft op de schoolloopbaan, wordt er ingezet op het Nederlands als instrument om onderwijsachterstand te voorkomen.

In dit kader hoor je vaker de vraag opduiken of ook kinderopvang hierin een rol heeft: kan voorschoolse kinderopvang anderstalige kinderen op de kleuterschool voorbereiden door hen Nederlands te leren? En zo ja, hoe dan? Deze vragen vormen het vertrekpunt van deze tekst.

Voor we ingaan op de vraag wat de kinderopvang kan doen, staan we eerst even stil staan bij de probleemstelling: met name het idee dat anderstalige kinderen een 'taalachterstand' ontwikkelen die moet worden aangepakt om schoolachterstand te voorkomen.

Taalstimulering als oplossing voor onderwijsachterstand: enkele bedenkingen bij probleemstelling en oplossingen

Moeten er initiatieven genomen worden om het Nederlands goed onder de knie te krijgen?

Ja, dat is duidelijk. Een goede kennis van het Nederlands is immers onontbeerlijk om een plaats te verwerven in onze samenleving. Ook de ouders zelf vinden dit belangrijk. Migrantenouders hebben hoge onderwijsaspiraties voor hun kinderen en hechten er zelf veel belang aan dat hun kind goed Nederlands leert (Vandenbroeck, 1999). Dit blijkt ook duidelijk uit de verhalen in *Childcare Stories* (VBJK, 2007). Dit is een film waarin ouders zelf aan het woord zijn over kinderopvang. Ouders praten er over hun verwachtingen t.a.v. de kinderopvang. Een opvallende constante in het verhaal van de allochtone ouders is de verwachting dat hun kind Nederlands leert in de kinderopvang.

Stimulansen om de Nederlandse taal aan te leren zijn dus nodig, maar we moeten hier twee kanttekeningen bij plaatsen.

1. *Ja, maar alleen de Nederlandse taalontwikkeling stimuleren is geen wonderoplossing; we hebben tegelijkertijd een debat nodig over ons onderwijssysteem en de manier waarop we omgaan met kinderen en jongeren van buitenlandse herkomst*

Soms lijkt het alsof men alle heil verwacht van een betere beheersing van het Nederlands. Onderzoek (Jacobs e.a., 2007) wijst uit dat thuistaal wel degelijk een bepalende factor is die invloed heeft op de schoolprestaties.

Tegelijkertijd stelt men vast dat de realiteit complex is: ook andere factoren hebben invloed op de schoolprestaties van leerlingen. Zo verklaart de sociaal-economische status (opleidingsniveau en beroep) van het gezin een belangrijk deel van de verschillen in schoolprestaties. Hoe beter de sociaal-economische status van het gezin, hoe beter de schoolprestaties. We weten dat leerlingen van buitenlandse herkomst vaker in minder bevoorrechte sociaal-economische omstandigheden leven. Dat is dus zonder enige twijfel een belangrijke factor in de verschillen tussen autochtone leerlingen en leerlingen van buitenlandse herkomst. Onderwijsachterstand is dus niet alleen een discussie over herkomst, maar duidelijk ook een discussie over sociaal-economische status. Zo heeft een kind van een Engelstalige diplomaat beduidend minder kans een onderwijsachterstand op te lopen dan een kind van een arbeider afkomstig uit Turkije.

Daarnaast stellen onderzoekers ook vast dat thuistaal, de sociaal-economische status van het gezin en onderwijstype een deel van de verschillen in schoolprestaties verklaren, maar ze verklaren de verschillen niet volledig: zelfs wanneer er rekening gehouden wordt met deze factoren, blijkt de situatie voor leerlingen van buitenlandse herkomst nog steeds ongunstig.

Daarom moeten we ook een debat voeren over de manier waarop we in onderwijs omgaan met kinderen en jongeren van buitenlandse herkomst en ruimer over ons onderwijssysteem.

Eén van de punten die we bijvoorbeeld kunnen bevragen is de overgang tussen de verschillende settings waarin kinderen zich ontwikkelen, met name de overgang tussen thuis en school en de overgang tussen kinderopvang en school. Onderzoek leert ons immers dat coherentie en continuïteit tussen verschillende settings waarin kinderen zich ontwikkelen een belangrijk aspect is van de kwaliteit en doeltreffendheid van de voorzieningen voor jonge kinderen (Leseman, 2002; van Lieshout e.a., 2007; OECD, 2006). Nu is er vaak sprake een breuk i.p.v. een vlotte overgang. Ten eerste is de stap van thuis naar school vaak zeer groot. Vooral voor kinderen die thuis een andere taal spreken, maar ook andere gewoonten kennen, is de stap naar school vaak een stap van desoriëntatie: niets is nog, loopt nog zoals het voorheen liep. Van enig welbevinden en betrokkenheid is er op dat moment weinig sprake. Het onderwijs kan hier leren van de kinderopvang: ook binnen de kinderopvang groeide het inzicht dat voldoende continuïteit tussen thuis en opvang een voorwaarde is om een kind optimale ontwikkelingskansen te bieden. Binnen de kinderopvang zijn hiervan verschillende goede praktijkvoorbeelden te vinden.

Naast de overgang tussen thuis en school, is er daarnaast ook de overgang tussen kinderopvang en school. Tot op vandaag kunnen we nauwelijks praten over een naadloze overgang. In de meeste gevallen is de stap van kinderopvang naar school een hele grote stap voor kind én ouders. Er zijn grote verschillen:

- Vaak bestaat er in de kinderopvang een persoonlijke relatie tussen ouders en begeleiders en is er dagelijks contact. Eenmaal hun kind naar school gaat, hoor je ouders vaak zeggen dat ze deze persoonlijke relatie missen.
- kinderen komen plots in een veel grotere groep terecht
- ...

Deze breuk tussen kinderopvang en onderwijs baart toch wel zorgen. De discontinuïteit tussen kinderopvang en onderwijs maakt dat ontwikkelingsprocessen van kinderen, waaronder ook de taalontwikkeling minder effectief verloopt.

2. *Ja, maar met respect en aandacht voor de moedertaal en ruimer de identiteit van elk kind en zijn gezin*

Als we investeren in Nederlandse taalverwerving, dan moeten we dit tegelijkertijd doen met respect en aandacht voor de moedertaal en ruimer de identiteit van elk kind en zijn gezin.

We moeten er ons immers van bewust zijn dat 'taal' geen geïsoleerd gegeven is. Taal is één van de wezenlijke aspecten van identiteit.

Zo blijkt uit onderzoek dat tweetalige migranten zich systematisch meer met Belgen identificeren dan eentalige. (Ackaert en Deschouwer in Vandenbroeck, 1999).

Wat betekent deze sterke band tussen taal en identiteit? Dit betekent dat taal stimuleren niet enkel een kwestie is van een uitdagend taalaanbod, maar ook een kwestie van respect opbrengen voor de moedertaal en voor de eigenheid van het kind. Het leren van een nieuwe taal mogen het kind en zijn ouders niet ervaren als een verwerpen van de eigen moedertaal en de eigen identiteit. De Nederlandse taal leren moet een zaak zijn van 'meer': *meertaligheid* en *meervoudige* identiteit. Met andere woorden het moet gaan over een nieuwe taal verwerven. Deze nieuwe taal leren betekent niet dat bvb. Teoman moet kiezen tussen Turk of Belg zijn. Een nieuwe taal leren betekent dat er een nieuwe wereld opengaat en er een nieuw aspect wordt toegevoegd aan de identiteit van Teoman. Zo wordt Teoman een jongen van Turkse afkomst, maar ook Vlaming en Gentenaar en voetballer en ....

In dit kader moeten we alert zijn op de boodschap die we kinderen geven over hun moedertaal. Nu geven we vaak de boodschap dat hun moedertaal minder belangrijk is dan de voertaal. Zo kan je bvb. vraagtekens plaatsen bij het gebruik van de term 'taalachterstand'. We spreken van taalachterstand als een kind het Nederlands onvoldoende beheerst. Door deze term te gebruiken doen we echter weinig recht aan wat kinderen wél kunnen en aan hun moedertaal. Daarom spreken we in dit kader liever niet over "taalachterstand", maar wel over meertalige kinderen met een achterstand in het Nederlands.

Dus, even samenvatten:

- Stimulansen om de Nederlandse taal aan te leren zijn nodig
- maar tegelijkertijd hebben we een debat nodig over ons onderwijssysteem en meer in het bijzonder de manier waarop we omgaan met kinderen en jongeren van buitenlandse herkomst
- met respect en aandacht voor de moedertaal en ruimer de identiteit van elk kind en zijn gezin

Wat kan de kinderopvang doen?

Na deze kanttekeningen gaan we over tot de vraag wat de rol van kinderopvang kan zijn in het kader van meertaligheid en Nederlandse taalverwerving.

Eerst en vooral is het belangrijk deze vraag te beantwoorden vanuit de eigen pedagogische functie van de kinderopvang. We mogen niet in de val trappen deze vraag te beantwoorden vanuit een achteruitdenken, m.a.w. in functie van wat nu misloopt in ons onderwijssysteem.

Kinderopvang heeft een eigen pedagogische functie, met name:

Het is een transitieruimte tussen het gezin en de samenleving (Vandenbroeck, 1999): kinderen zetten er hun eerste stappen buiten gezin. Kinderopvang heeft in deze fase als opdracht kinderen te helpen bij het ontwikkelen van een stevig zelfbeeld en kinderen op positieve manier te leren omgaan met maatschappelijke diversiteit.

Daarnaast heeft kinderopvang de opdracht kinderen een veilige én uitdagende omgeving aan te bieden waar ze al spelend diverse competenties kunnen ontwikkelen, waaronder ook communicatieve competenties.

Spitsen we de pedagogische functie van de kinderopvang toe op meertaligheid en Nederlandse taalverwerving, dan kan de rol van de kinderopvang er als volgt uitzien:

1. *Een positieve houding ontwikkelen t.o.v. meertaligheid en t.o.v. specifieke talen (thuis taal en voertaal), zowel bij eentalig Nederlandse kinderen als bij meertalige kinderen*

Voor eentalig Nederlandse kinderen betekent dit een positieve houding ontwikkelen ten opzichte van het Nederlands en ten opzichte van andere talen.

Voor meertalige kinderen houdt deze doelstelling in dat zij ten eerste een positieve houding blijven behouden ten aanzien van hun eigen thuis taal en ten tweede ten aanzien van de Nederlandse taal. Dit laatste is ook heel belangrijk. Het Nederlands mogen zij niet ervaren als een straf, maar als iets dat leuk is om te leren, als nuttig om iets te bereiken, bvb. om te begrijpen wat een begeleider zegt of om aan de begeleider te kunnen uitleggen dat je graag met de auto's wil spelen.

2. *Meertalige kinderen via een rijk taalaanbod ondersteunen in het verwerven van de Nederlandse taal op een manier die de moedertaal en ruimer de eigenheid van het kind respecteert*

Kinderopvang kan mits een rijk taalaanbod de ontwikkeling van communicatieve competenties stimuleren. Het belangrijk realistische verwachtingen voorop te stellen. We mogen niet verwachten dat kinderen al in staat zijn een vlot mondje Nederlands te praten. We moeten hierbij vooral mikken op taal begrijpen. Zetten kinderen op 2,5 à 3 jaar wel al de stap naar Nederlands praten, dan is dit mooi meegenomen.

Hoe werken we hier vanuit de kinderopvang concreet aan?

1. *Toegankelijke kinderopvang*

Tot op vandaag blijft kinderopvang in grote mate een zaak van autochtone tweeverdieners. Willen we dat kinderopvang een plaats is waar meertalige kinderen de kans krijgen Nederlands te leren, dan moeten we investeren in toegankelijkheid. De Vlaamse overheid deelt alvast deze bekommernis en gaf de proefprojecten CKO de opdracht te werken aan de toegankelijkheid van de kinderopvang voor alle doelgroepen. Er werd reeds heel wat onderzoek verricht en expertise ontwikkeld op vlak van toegankelijkheid. Het zou ons evenwel te ver brengen om in deze tekst hier op in te gaan.

Eén aandachtspunt willen we wel even aanstippen, met name het belang van een gebalanceerd taalbeleid. Voor anderstaligen is de toegangsdrempel tot Nederlandstalige diensten hoger. Daarom is het nodig goed na te denken over het gevoerde taalbeleid. Hierbij gaat het niet enkel om de vraag welk taalgebruik er wordt gehanteerd t.a.v. de kinderen, maar ook t.a.v. de ouders en de medewerkers. Een goed voorbeeld van een gebalanceerd taalbeleid is dat van Elmer, een buurtdienst voor kinderopvang in Brussel. Nederlands krijgt er duidelijk een centrale plaats. Ouders worden er bvb. begroet in het Nederlands. Maar tegelijkertijd zijn in de communicatie met ouders alle talen toegestaan. Het achterliggende idee is dat in het belang van het kind het belangrijk is dat kinderopvang en ouders elkaar goed begrijpen.

2. *Hoge kwaliteit*

Uit lange termijn onderzoek blijkt dat kinderopvang positieve effecten kan hebben op de cognitieve (o.a. taalontwikkeling) en sociale ontwikkeling van kinderen, op voorwaarde dat het kinderopvang van hoge kwaliteit betreft (EPPE, 2004; OECD, 2006). Eén van de factoren die een belangrijke impact blijkt te hebben op de kwaliteit, is de kwalificatie van het personeel: naarmate het personeel beter gekwalificeerd is, verhoogt de kwaliteit van de opvang en is er een betere ontwikkelingsuitkomst voor de kinderen.

Dit lijkt evident, maar dit is het helemaal niet. Momenteel is er een enorme druk om meer plaatsen te creëren. Dit is ook een terechte bezorgdheid. Maar tegelijkertijd bestaat het gevaar dat men omwille van de plaatsen, gaat toegeven op de kwaliteit en in het bijzonder de opleidingsvereisten. Deze toegeving is in strijd met de toenemende verwachtingen ten aanzien van de kinderopvang, waarvan taalstimulering er één is. Willen we een kinderopvang die kinderen ook kan ondersteunen in hun taalontwikkeling, dan moeten we kiezen voor een kinderopvang van hoge kwaliteit en dus kiezen voor een doorgedreven professionalisering van de medewerkers.

3. *Veiligheid en geborgenheid als basisvoorwaarde*

Willen we de taalontwikkeling van kinderen stimuleren, dan moeten we eerst en vooral zorgen voor een omgeving waarin een kind zich veilig en geborgen voelt (welbevinden). Het is ondertussen algemeen aanvaard dat welbevinden en betrokkenheid twee basisvoorwaarden zijn opdat kinderen zouden leren; hetzelfde geldt voor het leren van de Nederlandse taal. M.a.w. je kan kinderen bedelven onder stimulerende activiteiten; indien kinderen niet goed in hun vel zitten en zich niet aangesproken voelen, zal dit zinloos zijn.

Het aanleren van een tweede taal kan enkel wanneer er voldoende veiligheid geboden wordt: emotionele veiligheid en stabiliteit, maar ook de veiligheid dat men geen gezinstradities overboord hoeft te gooien. Zoals reeds gezegd, verdient de thuistaal, maar ook ruimer de thuiscultuur, daarom een plaats in de opvang. Er zijn in de kinderopvang tal van goede praktijkvoorbeelden te vinden, bvb.

- welkom in verschillende thuistalen,
- belangrijkste woorden in thuistaal, bvb. troostwoordjes
- kinderen laten kiezen in welke taal ze onderling praten,
- liedjes,
- familiemuur,
- meertalige boekjes

Essentieel is dat dergelijke acties geen eenmalig feiten zijn, bvb. eenmaal per jaar ouders uitnodigen om in de opvang liedjes te zingen die ze ook thuis met de kinderen zingen. Dergelijke acties zijn wél zinvol als ze het gevolg zijn van een echt diversiteitsbeleid.

Uit de voorgaande voorbeelden wordt ook snel duidelijk dat je een kind enkel de nodige basisveiligheid kan bieden door middel van een goede samenwerking met ouders (van Lieshout, 2005; Vandenbroeck, 1999). In dit kader is het ook zinvol om bij de aanvang van de opvang met anderstalige ouders te praten over ten eerste hun verwachtingen wat betreft het ontwikkelen van de moedertaal van hun kind en het Nederlands en ten tweede het taalbeleid van de voorziening. Er valt nog veel meer te zeggen over het opzetten van een goede samenwerking met ouders. We gaan hier niet dieper op in.

4. Goed taalaanbod

Willen we via kinderopvang aan taalstimulering doen, dan hebben we dus ten eerste een toegankelijke kinderopvang nodig, ten tweede een kinderopvang van goede kwaliteit, ten derde een omgeving waarin een kind zich veilig voelt en ten vierde een goed taalaanbod. Wat verstaan we onder een goed taalaanbod?

Een zeer belangrijk uitgangspunt is dat een goed taalaanbod een onderdeel is van de alledaagse contacten. Taalverwerving moet een natuurlijk onderdeel zijn van waar kinderen mee bezig zijn. Op deze manier leren jonge kinderen best. Peuters leren taal al doende en al spelend en omdat ze taal ook nodig hebben om iets te bereiken.

Een rijk taalaanbod is dus geen kwestie van elke dag een taalstimulerende activiteit doen, bvb. een boekje lezen of woordjes inoefenen. Een rijk taalaanbod is iets waar de begeleiding de hele dag door mee bezig is. Het is een kwestie van het benutten van de alledaagse contacten, van de opportuniteiten die zich gedurende de dag voordoen om taal te stimuleren. Enkele voorbeelden:

- verzorgingsmomenten: dit zijn momenten waar een begeleider individueel met een kind bezig is; net daarom zijn dit uitgelezen momenten om taal te stimuleren
- spontane interactie: een kind zal het meest leren wanneer een begeleider ingaat op spontane interactie tussen hem/haar en een kind
- activiteiten: tijdens tal van activiteiten doen zich mogelijkheden voor om de taalontwikkeling te stimuleren, niet alleen tijdens typische taalactiviteiten zoals bvb. het bekijken van een prentenboek of zingen.

De basis van een goed taalaanbod is de betrokkenheid van het kind. Naast welbevinden (cfr. supra) is betrokkenheid immers een basisvoorwaarde voor de ontwikkeling van jonge kinderen. De begeleider moet er dus eerst en vooral in slagen betrokkenheid te creëren en in stand te houden. Daarnaast omvat een goed taalaanbod enerzijds een goed taalaanbod van de begeleider en anderzijds de ruimte en de kansen die een kind krijgt om taal te produceren.

Wat zijn kenmerken van een goed taalaanbod langs de kant van de begeleider?

- Veel taalaanbod
- Direct: hoe directer kinderen worden aangesproken, hoe groter de kans dat het kind zal begrijpen wat er gezegd wordt. Dit betekent bvb. dat er niet over de hoofden van de kinderen heen wordt gepraat, dat je als begeleider oogcontact houdt met een kind, ...
- Begrijpelijk, bvb. spreektempo en woordkeuze afstemmen op de taal van het kind, boodschap ondersteunen met bvb. gebaren, ...
- Afgestemd op individueel kind: direct taalaanbod dat afgestemd is op het ontwikkelingsniveau en het taalniveau van een individueel kind wordt makkelijker begrepen en verworven dan een taalaanbod dat op het groepsgemiddeld is afgestemd. Daarom is het belangrijk dat situaties waarin een begeleider individueel met een kind bezig is, worden aangegrepen om veel te praten met een kind.

- Hier-en-nu: bvb. speelt een kind met potten en pannen, dan kan dit een geschikt moment zijn om bvb. het begrip 'roeren' te introduceren; dit bevordert de betrokkenheid van het kind bij de communicatie
- Verschillende functies taal: taal heeft verschillende functies, bvb. iets vragen, iets vertellen, redenen, enz. Om zo een compleet mogelijk beeld te krijgen, moet het kind kunnen luisteren naar een zo gevarieerd mogelijk taalaanbod.
- Diverse gebruikssituaties: bvb. tijdens verzorging, eten, naar bed gaan, binnen spelen, buiten spelen, ...
- Directe aanwijzingen en gerichte opdrachten: bvb. 'Pak je jas, Koray' is duidelijker dan 'We gaan buitenspelen. Doen jullie je jas aan?'
- Uitbreiden: door bvb. dingen te benoemen (wil je spelen met die auto?), een zin in correcte vorm te herhalen, verbanden te leggen die ervoor zorgen dat kinderen nieuwe begrippen die hen boeien beter gaan begrijpen (bvb. bij het lezen van een boekje over een egel die prikt, de link leggen naar de baard van papa), ...

Ten tweede is de taalproductie van belang, d.i. datgene wat het kind zelf zegt. Om een taal te verwerven, moet het kind de ruimte krijgen om taal te produceren. Het volgende is daarbij van belang.

- Veel: het is niet alleen belangrijk dat kinderen veel taal horen, maar ook dat ze zelf veel spreekansen krijgen. Het is belangrijk dat ook stille peuters de kans krijgen om te praten.
- Leuk en ongedwongen: Nederlands praten moet leuk blijven en mag niet ervaren worden als een 'moeten'. Daarom is het belangrijk kinderen taalvrijheid te geven
- Kind bepaalt: speel in op wat kinderen zelf aanbrengen, zo voelt een kind zich betrokken bij de communicatie
- Inhoud belangrijker dan vorm: Het gesprek op zich staat hierbij voorop; begin dus niet te corrigeren. Je kan bvb. wel het juiste woord in een nieuwe zin gebruiken of eens een nieuw woord inbrengen tijdens zo'n gesprekje.
- Gevarieerd: biedt een kind de kans om in verschillende situaties (eten, verzorging, verschillende spelsituaties) zelf te praten en om taal te gebruiken voor verschillende doelen, bvb. iets te vragen, te vertellen of uit te leggen.

(François & Verhelst, 2007; Kompier, 1995)

De voorgaande beschrijving van wat een goed taalaanbod inhoudt, maakt opnieuw duidelijk dat dit een doorgedreven professionalisering vraagt van de begeleiders in de kinderopvang. We mogen er niet van uitgaan dat dit reeds een verworven feit is. Intern evaluatieonderzoek in verschillende kinderdagverblijven toont dat er nog een serieuze weg af te leggen is wat betreft het bieden van een goed taalaanbod.

BRONNEN

François, S. & Verhelst, M. (2007). *Peuterprikkel. Een bundel met taalstimuleringsactiviteitjes voor peuters*. Leuven: Centrum voor Taal & Onderwijs, K.U.Leuven

Jacobs, D., Rea, A. & Hanquinet, L. (2007). *Prestaties van de leerlingen van buitenlandse herkomst in België volgens de PISA-studie*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.

Kompier, R. (1995). *Drie maal woordwaarde. Een methodiek voor taalstimulering in kindercentra*. Utrecht: SWP.

Leseman, P.P.M. (2002). *Early childhood education and care for children from low-income or minority backgrounds*. OECD

Leseman, P.P.M. (2007). Achterstandenbeleid: voorbij de voor- en voerschoolse periode. In: P.A.H. van Lieshout, M.S.S. van der Meij & J.C.I. De Pree (red.), *Bouwstenen voor betrokken jeugdbeleid*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Moss, P. (2007). *Kinderen in Europa: Ik zeg het zo! Voorzieningen voor jonge kinderen in een meertalige maatschappij*, 11.

OECD (2006). *Starting Strong II. Early childhood education and care*. OECDpublishing.

Vandenbroeck, M. (1999). *De blik van de Yeti. Over het opvoeden van jonge kinderen tot zelfbewustzijn en verbondenheid*. Utrecht: SWP.

Vandenbroucke, F. (2007). *De laat hoog voor talen in iedere school. Goed voor de sterken, sterk voor de zwakken*. (beleidstekst)

Van Robaeys, B. & Vranken, J. (2007). *Armoede bij personen van buitenlandse herkomst*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.